

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

Disseny, implementació i avaluació del pla de pràcticum a 2n curs dels graus de magisteri: una experiència de formació en alternança a la Universitat de Lleida

- Coiduras Rodríguez, Jordi L.

Universitat de Lleida / Departament de Pedagogia i Psicologia/ Facultat de Ciències de l'Educació

coiduras@pip.udl.cat

- Valls Gabernet, Ma Josep

U. de Lleida / Departament de Pedagogia i Psicologia/ Facultat de Ciències de l'Educació

pepavalls@pip.udl.cat

- Astudillo Pombo , Marisé

U. de Lleida / Departament de Didàctiques Específiques / Facultat de Ciències de l'Educació

marise.astudillo@didesp.udl.cat

- Mayoral Arqué, Ma Dolors

U. de Lleida / Departament de Geografia i Sociologia / Facultat de Ciències de l'Educació

dmayoral@geosoc.udl.cat

Facultat de Ciències de l'Educació,

Av. de l'Estudi General, 4 25001 Lleida / Espanya

SECRETARIA TÈCNICA
VII CIDUI

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

1. RESUM: 500-700 caràcters

En aquesta comunicació s'exposa l'experiència institucional de canvi i avaluació del pla de pràctiques i la seva implementació en les titulacions de Grau de Magisteri Educació Infantil i Primària de la Universitat de Lleida. Presentem l'experiència viscuda pels estudiants, mestres dels centres i professorat de la universitat, en la implementació del dispositiu formatiu dissenyat des de la facultat, atenent a un desplegament complex i a un canvi profund en la tutoria i seguiment dels estudiants que cursen 2n. curs de Magisteri. Les seves opinions mitjançant l'enquesta ens proporcionen informació sobre els resultats del nou pla de la matèria de pràcticum.

1. ABSTRACT: 500-700 characters

This paper presents the institutional experience of change and evaluation of the 'Practicum' or Internship Module from the two degrees on Teacher Training of the University of Lleida (i.e., Early Childhood and Primary Education). The number of credits of this module (40-41), its progressive development throughout three academic years, and the number of faculty implied from both the university and the partner schools, as well as the variety of the schools themselves, have highly conditioned the deep and complex change of the 'Practicum' or Internship Period. The renovated 'Practicum' intends to innovate and improve the training and professionalization of future teachers. This paper is based on the experience of undergraduate students, academic tutors and school supervisors in the implementation of the new design created by the Faculty of Education for the two degrees aforementioned.

2. PARAULES CLAU: Practicum, disseny i implementació.

2. KEYWORDS :Practicum, design and implementation.

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

3. **ÀREA DE CONEIXEMENT:** Ciències Socials i Jurídiques
4. **ÀMBIT TEMÀTIC DEL CONGRÉS:** Indicar l'àmbit temàtic al que es proposa adscriure la comunicació:
 - Avaluació i qualitat institucional
 - Innovació en l'ensenyament superior
5. **MODALITAT DE PRESENTACIÓ:**
 - Comunicació oral
6. **DESENVOLUPAMENT:** tindrà una extensió d'entre 25.000 – 35.000 caràcters (amb espais)

a) Objectius

El projecte es va desenvolupar amb l'objectiu de conèixer el funcionament dels pràcticums de grau d'Educació Infantil i Educació Primària dissenyats durant el curs 2009-2010 per la Comissió de Pràctiques creada ad-hoc per l'Equip de Deganat de la Facultat de Ciències de l'Educació (FCE) de la Universitat de Lleida (UdL). L'anàlisi de la seva implementació responia a la necessitat de conèixer amb profunditat el seu funcionament i la necessitat d'implementar propostes de millora. L'experiència institucional es va planificar en base els següents objectius:

1. En relació al pla de pràctiques:

- 1.1 Observar el grau de pertinència del Pla de Pràctiques en relació al treball que les i els estudiants realitzen als centres educatius al llarg de les pràctiques i a les matèries que s'imparteixen a 1r i 2n de la Facultat.

SECRETARIA TÈCNICA
VII CIDUI

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

1.2 Conèixer l'opinió de l'estudiantat, el professorat de la facultat implicat en les pràctiques i de les i dels docents dels centres sobre la temporització no contínua, el seguiment i la documentació guia de la matèria.

2. En relació al seguiment:

2.1 Conèixer la qualitat del seguiment i tutorització de les pràctiques de segon i detectar les necessites formatives i de millora per planificar les accions amb tutors i tutors pels següents cursos.

2.2 Planificar i dur a terme activitats formatives dirigides als tutors pel seguiment dels estudiants i coordinació entre tutors.

3. En relació al portafoli electrònic com a eina de presentació, seguiment i avaluació:

3.1 Analitzar els diaris de pràctiques i categoritzar la informació en base a la relació de teoria i pràctica, mobilització dels coneixements del pla d'estudis a partir de situacions professionals concretes.

3.2 Obtenir un catàleg d'evidències – produccions que mostren la competència – segons el seu format (text, imatge, audiovisual, ...) i contingut i que permetin il·lustrar en el proper Pla de Pràctiques la utilització del diari i portafoli electrònic.

3.3 Conèixer l'opinió de l'estudiantat, el professorat de la facultat implicat en les pràctiques i de les i dels docents dels centres sobre l'adequació del diari electrònic i l'ús del portafoli.

b) Descripció del treball

Contextualització. El projecte que la FCE va desenvolupar té els seus fonaments en els canvis i implementació dels nous plans d'estudis, impulsats des de l'estat i la Unió Europea en el procés de creació de l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES) des de la Declaració de la Sorbona, 1998; Declaració de Bolonya, 1999; Comunicat de Praga, 2001; Comunicat de Gènova, 2001; Convenció de Gotteborg, 2001, Convenció de Graz, 2003 i Comunicat de Berlin, 2003 que condueixen a un procés de reforma profunda, no només de l'estructura i organització de l'ensenyament universitari, sinó també de les metodologies didàctiques i dels models d'ensenyament-aprenentatge; en definitiva, de la pràctica docent i investigadora (Sánchez i Zubillaga, 2005).

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

En l'enfocament formatiu per competències el pràcticum adquireix sentit com cruïlla i complement de la teoria amb la pràctica (Tejada, 2006). La concurrència de dos escenaris formatius, universitat i escola, amb missions diferents requereix en allò que comparteixen en la formació dels nous docents d'una complicitat que permeti a l'estudiant la integració dels marcs teòrics amb els coneixements d'acció o experiencials. Les complicitats en la formació inicial han de concretar-se en l'articulació d'un pràcticum progressiu en diferents cursos, amb els que es duplica l'estada als centres docents respecte els plans d'estudis anteriors (Coiduras, Gervais i Correa Molina, 2009).

El Pràcticum es concep en el pla d'estudis de la formació de mestres en els Graus d'Educació infantil i d'Educació Primària a la Facultat de Ciències d'Educació de la Universitat de Lleida com una matèria integrativa, que es desenvolupa de forma progressiva al llarg de tres cursos (Figura 1) amb un plantejament d'aprenentatge en espiral.

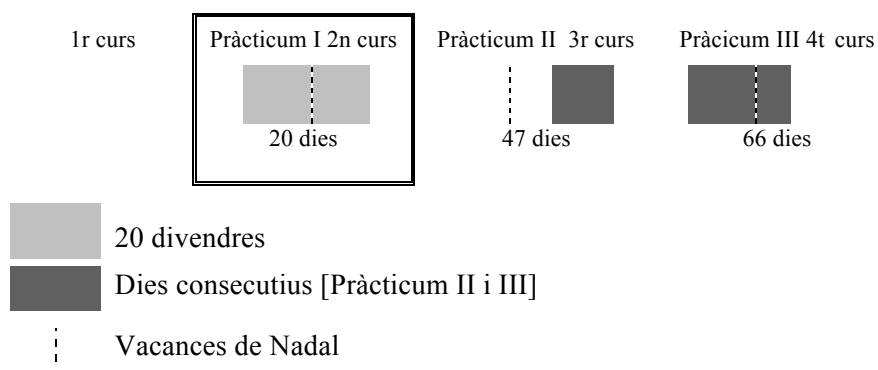

Figura 1

Aquesta distribució temporal es correspon respectivament a un pes de la matèria en aquests tres cursos de 6, 14 i 20 crèdits al Grau de Magisteri Educació Infantil i de 6, 15 i 20 crèdits al Grau de Magisteri Educació Primària, on 12 crèdits poden ser de menció. La progressivitat del plantejament persegueix l'increment de la implicació i l'autonomia de l'estudiant de Magisteri a l'aula, gestionant el grup i les activitats d'ensenyament i aprenentatge, paral·lelament a l'adquisició i el desenvolupament de les competències professionals.

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

La proposta de treball per a 2n curs (Pràcticum I) es basa, fonamentalment, en l'observació i participació en les activitats d'aula i la vida i l'organització del centre amb l'acompanyament d'una mestra o mestre de l'etapa d'Educació d'Infantil o Primària per realitzar la seva immersió en el context i iniciar la seva socialització professional.

En la primera edició de les pràctiques del nou pla d'estudis (2009), s'ha utilitzat el recurs Web 2.0 www.eduportfolio.org de la Universitat de Montreal. L'eina va ser seleccionada per les seves potencialitats constructivistes, d'edició intuïtiva, possibilitats d'ubicació de documents i recursos per a la comunicació¹. S'utilitza com a dispositiu mediador d'aprenentatge, on l'estudiant amb diferents documents presenta informació i reflexions² sobre les seves adquisicions i progrés, que els tutors revisen per realitzar-ne el feedback amb l'eina "comentaris" tot qüestionant, contrastant, proposant, per acompanyar el procés de descripció i reflexió sobre l'estada al centre escolar. El portafoli de l'estudiant consta d'una part pública, susceptible de ser visitada per tothom i localitzable des dels motors de cerca d'Internet, i d'una part reservada, accessible amb contrasenya pels tutors o altres visitants autoritzats per l'autor. Les estudiants en la secció reservada de Pràcticum ubiquen el seu diari, una síntesis mensual, l'informe final i l'auto-avaluació, a més d'altres documents que consideren adequats per a donar a conèixer la seva pràctica.

En la definició del model es considera imprescindible l'avaluació del disseny inicial, valorant la seva implementació per tal de reforçar els punts forts i concretar propostes de millorar per minimitzar o superar els possibles punts febles. En l'observació i avaluació de la implementació del Pla de Pràctiques a 2n curs de Magisteri E. Infantil i E Primària es va seguir el següent procés:

Fase 1: Avaluació del disseny inicial. Sessions conjuntes dels equips de tutors i l'equip del projecte per tal de intercanviar experiències i valorar la posada en pràctica.

¹ Barret (2011) recull en el seu bloc els següents requeriments per a la selecció de portafolis electrònics: (a) espai accessible més enllà de la formació formal ; (b) que tingui una eina de diari per la documentació cronològica ; (c) permeti la presentació de l'aprenentatge assolit ; (d) ofereixi la gestió dels resultats de l'avaluació sumativa, per part de la institució. El requeriment (d) no està contemplat en l'eina utilitzada però no es va considerar necessari per les funcionalitats previstes.

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

Fase 2: Analitzar impacte del període de pràctiques sobre el aprenentatge de altres matèries. Anàlisi de la valoració del Pla de pràctiques feta per par del tutors (FCE i centre educatiu) i dels practicants. Valoració del diari electrònic. Valoració dels mecanismes de avaluació dissenyats i aplicats.

Fase 3: Conclusions i propostes de millora. Avaluació de la experiència i redacció de la memòria final i justificació econòmica.

c) Resultats i conclusions

Pla de Pràctiques: En relació a la pertinència del pla de pràctiques constatem la seva adequació formativa, el seu realisme i factibilitat, segons expressen els diferents agents implicats en la matèria de pràcticum de 2n curs dels Graus en Educació Infantil i E. Primària. El model de Pràctiques I permet a l'estudiant una primera presa de contacte amb l'escenari educatiu i professional, facilitador de dinàmiques d'integració dels marcs teòrics amb la pràctica.

L'estudi dels resultats d'avaluació i l'elevada **taxa d'èxit** a la matèria Pràcticum I (91,8% grau infantil. 100% grau de primària) ens permet afirmar que la majoria dels estudiants han assolit els objectius del Pla de pràctiques (Pràcticum I). Tot i que també ens plantejem la necessitat de revisar els processos i eines d'avaluació per ajustar més i homogeneïtzar la valoració individual. Alhora, l'opinió dels estudiants en el desenvolupament del Pràcticum I són en general molt positives, amb algunes referències a temàtiques en les quals cal introduir canvis i millores. Els punts forts que aquests refereixen, principalment, són: (1) L'acompanyament del tutor o tutora del centre de pràctiques o centre escolar; (2) les possibilitats que els centres ofereixen a l'estudiant a col·laborar amb les tasques del centre i d'aula amb el seu tutor. (3) les oportunitats que ofereix el plantejament per la relació de la teoria amb la pràctica; i (4) la presa de conscienciació del treball docent i la necessitat de formació continuada durant tota la vida.

En relació a la **temporització** (Figura 1) el 34% dels estudiants preferirien fer els 20 dies de pràctiques de forma continuada. Malgrat aquests resultats, considerem convenient mantenir el model de pràctiques en alternança dissenyat durant l'estructuració del pla d'estudis per la comissió de pràctiques (comissió mixta amb professionals d'Educació

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

Infantil i Primària, ex-estudiants i professorat de la Facultat), ja que diferents estudis i recerques fetes sobre aquest model han posat en valor la consideració de diferents moments pel desenvolupament de les pràctiques, així com la consideració pràctica de períodes on l'assistència als centres es combina amb l'assistència a la facultat, especialment a l'inici dels estudis. També la planificació de períodes intensius com els establerts en el Pla de Pràctiques a 3r i 4t curs dels Graus de Magisteri a la FCE de la UdL. Per al 93% dels **tutors de la FCE** el model de Pràctiques I és adequat, ja que permet al estudiant una aproximació progressiva com en la presa de contacte amb un centre educatiu i l'exercici professional. Concretament, es valora molt positivament la claredat de la informació donada en el dossier de pràctiques, l'apropament a les competències professionals per part del estudiant, el desenvolupament d'habilitats interpersonals per actuar adequadament a l'entorn escolar, la confrontació que l'estudiant fa entre coneixements teòrics i la realitat de l'aula, així com la tasca feta per part de l'Equip de coordinació de practiques FCE. El 73% dels **coordinadors de pràctiques dels centres educatius** opinen que el model de Pràctiques I afavoreix el contacte amb la professió i les seves competències. El 68% dels centres educatius expressen, a partir d'aquesta coordinació, haver experimentat una millora en la comunicació entre el tutor de centre i de facultat amb el nou model. El 96% dels coordinadors valoren la claredat de la informació donada el dossier de pràctiques i la seva funcionalitat i adequació. Especialment es destaca positivament l'establiment i concreció d'un parell de reunions al llarg del curs amb el Equip de coordinació de la FCE. La primera per obtenir informació sobre el Pla de pràctiques, clarificar temes concrets i la segona per intercanviar idees, fer el seguiment de l'estudiant en relació al Pla de Pràctiques establert als centres i l'establiment de possibles millores en el curs següent.

En relació a la planificació i ordenació acadèmica el professorat amb tasques de tutoria al Pràcticum I de la FCE coincideix en situar com un dels principals **punts febles** el baix reconeixement institucional de la UdL a les seves funcions d'acompanyament i tutoria. Es considera que l'equivalència de crèdits docents (0,6 crèdits per a 10 estudiants que cursen 6 crèdits al llarg de 20 divendres) per les tasques del tutor/a com insuficient, el que es visualitza com una desconsideració a les seves funcions: aquest aspecte genera en la major part dels tutors malestar. La comparació al pes de les pràctiques en els plans docents dels professors/res tutors/res a la resta de Facultats d'Educació catalanes situa a la Universitat de Lleida a la cua en la consideració d'una formació en alternança de qualitat en la seva formació de mestres. Això ha suposat, de forma contrastada i fefaent

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

en l'estudi de l'evolució dels POAs dels Departaments afectats un abandó de la docència en els Pràcticums de professorat amb experiència en la matèria i un increment del professorat associat a temps parcial, la qual cosa suposa dificultats en la coordinació, i un seguiment de les tasques dels estudiants amb bastants dificultats.

Els centres educatius també identifiquen com a punt feble, un 68% dels centres, la no disposició d'un programa de treball específic com a centre pel Pràcticum I i concretament pel grup d'estudiants que acullen al llarg de 20 divendres. Una part important d'aquests centres (80%) el van establir durant les primeres setmanes, i l'altra part (20%) restant van desplegar-lo al llarg de tot el Pràcticum I. D'aquesta valoració es va desprendre posteriorment el compromís entre l'Equip de coordinació de practiques de la FCE i dels coordinadors dels centres col·laboradors per millorar la gestió de les pràctiques de 2n curs també en relació a l'establiment d'aquest plans de forma coordinada.

La implementació: De forma general els tutors i tutores de centres i facultat observen millores en el seguiment dels estudiants respecte al Pla de Pràctiques de les diplomatures, i en alguns casos alguns tutors de centres valoren el seguiment com excel·lent. Encara que s'observen millores significatives (visites als centre, implementació del portafoli i el seu seguiment) es segueix constatant la manca de canals i hàbits de comunicació entre tutors, en alguns casos amb la no realització de la visita de pràctiques pel tutor de la facultat. El suport rebut des de la universitat i la coordinació entre facultat i centre docent tradicionalment ha estat valorat pels estudiants com insuficient. Latorre descriu en el seu estudi (2005) com els estudiants valoren el seguiment i coordinació de la facultat en el període de pràctiques com feble. «[...] son majoria els futurs mestres que han realitzat les practiques i pensen que hi ha una baixa implicació per part dels tutors de la facultat (67,4%) i que no existeix una bona coordinació entre tutors de centre i tutors de la facultat (79,9%)» (2005: 565). Amb la implementació del Pla de Pràctiques i la coordinació a la Facultat s'ha invertit aquesta tendència, però es considera necessari aconseguir un major compromís per part de tots els tutors per la qual cosa es dissenya una formació per la tutoria que permeti la millora de l'acompanyament i la integració dels aprenentatges, en la línia que proposen diferents investigadors quan demostren la importància d'una formació prèvia de tutors (Beauchesne, Lévesque y Aubry, 1997; Dupuy- Walker y Martin, 1997; Gervais, 1998; Lavoie, Morand y Otero, 1998; Killian y McIntyre, 1986) constatant diferències significatives en la qualitat del suport, el

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

seguiment i la supervisió dels estudiants en pràctiques entre els que havien seguit un curs d'aquells que no ho havien fet.

En relació a la **utilització d'un portafoli electrònic** com a eina de presentació, seguiment i avaluació les persones que han respost al qüestionari destaquen la seva accessibilitat des de qualsevol punt de la xarxa i la diversitat d'evidències que suporta. L'eina suposa un canvi important però no *per se* la seva aplicació pot ser entesa la innovació. El canvi és general però superficial o epitelial, ja que la seva explotació formativa i les potencialitats constructivistes requereixen la reflexió conjunta i la formació, també com a docents universitaris. En relació a la implementació generalitzada d'un sistema de registre i avaluació per evidències de competències com l'e-portafoli s'ha valorat com de forma positiva el suport tècnic per la solució de problemes en l'ús, tant pels professors de la facultat com pels mateixos estudiants, que al llarg del període de pràctiques han precisat algun tipus de suport formatiu o tècnic de configuració de l'eina. El portafoli personal a la xarxa d'eduportfolio.org permet el feed-back dels tutors a les produccions de l'estudiant en el seu diari o en relació a les evidències que l'estudiant considera pertinents i significatives per demostrar el seu aprenentatge. Com a punts febles es van constatar problemes tècnics derivats de l'administració general de l'eina o dels canvis implementats en la segona versió tot just abans del començament de les pràctiques al mes d'octubre, impeding la formació i preparació prèvia en els canvis introduïts en el funcionament de l'eina. La formació en l'ús de l'eina s'ha considerat un element fonamental i clau pel bon ús de l'eina.

A 2n curs els/les estudiants fan un ús del portafoli en el seu inici de tipus descriptiu – "*escriure per deixar traces*" (Leclercq, 2007: 103) —i a mesura que s'avança en el seu ús i si el feed-back del tutor ho afavoreix l'escriptura es transforma en explicativa com una "*escriptura per comprendre*" (ibidem: 103) recorrent a marcs teòrics. L'estudiantat fa al·lusió a la importància del seguiment per part dels tutors per tal de promoure l'anàlisi, d'estructurar el seu discurs i argumentar sobre la seva experiència. La valoració dels tutors i tutores és que solament un 25% dels estudiants ha fet processos d'anàlisi, de relació amb marcs teòrics, mostrant algun tipus de reflexivitat. Un dels valors afegits que es constaten tant pels estudiants com pels tutors (centres i facultat) de forma més evident en l'ús del portafolis és la seva potencialitat multialfabètica, amb l'ús de diferents llenguatges i tipologies de documents (Lankshear & Knobel, 2006). En contrast de la supremacia de llenguatge escrit de les memòries de pràctiques de les diplomatures, l'e-

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

portafoli permet incorporar documents en diferents llenguatges: imatge fixa i moviment, gràfics, fitxers d'àudio, presentacions, mapes conceptuals, enllaços a altres espais a Internet, entre altres. Però si és cert que aquestes possibilitats es donen amb aquesta eina, aquest ús no està generalitzat, interpretem que per una manca d'hàbits en l'escriptura multilinguatge. L'estudiant acostumat

La comunicació i interacció entre tutor i estudiant de pràctiques a través del portafoli tampoc es considera òptima. Amb un ús per a la retro-alimentació molt baixa en el grau de magisteri E. Primària i E. Infantil segons l'opinió del 50% i del 61.9% dels estudiants enquestats respectivament. La baixa utilització del portafoli per a comentar les produccions dels estudiants ubicades en el portafoli s'interpreten com una necessitat de canvi en els hàbits dels docents universitaris en el seguiment i tutoria dels estudiants que realitzen les pràctiques i una inversió en temps reduïda, justificada en el baix reconeixement institucional per les tasques d'acompanyament i seguiment.

Conclusions

En la concreció del Pla de Pràctiques de l'estudiant facultat i centre haurien de concretar accions de col·laboració que s'incardinessin en els projectes i vida de l'escola, de forma que la relació *guanyar-guanyar* sigui una de les característiques (aprenentatge servei) de la col·laboració institucional i entre les persones (professionals i estudiants i comunitat educativa).

Es constaten mancances alhora de establir l'avaluació dels estudiants, per això sembla imprescindible concretar referents com a criteris que permetin ajustar d'una forma més objectiva l'avaluació. Cal determinar de forma més precisa els mínims exigits per a una avaluació positiva, per sota dels quals hauria de explicitar-se una avaluació de "No Apte". Consensuar una rúbrica és la via proposada en diferents entrevistes i en la resposta als qüestionaris per facilitar l'avaluació i l'auto-avaluació dels estudiants.

Es decideix també incorporar en el referencial competencial la competència d'autogestió, referida a l'organització pròpia, l'autoconeixement i el maneig emocional com una competència relacionada amb la metacognició i la reflexivitat que hauria de permetre el plantejament i compromís personal amb la pròpia millora.

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

Les limitacions observades en els textos dels estudiants per la integració de la teoria amb la pràctica és una constatació comuna evidenciada, en els primers cursos, per altres investigadors com refereixen Lacourse i Oubenaïssa-Giardina (2009) i Leclercq (2007). Pensem que aquesta integració deu ser abordada pel qüestionament des de la tutoria a la facultat i al centre educatiu i en sessions formatives amb propòsit d'explicar i comprendre la realitat. L'impuls d'estratègies d'integració ha de realitzar-se des del disseny pedagògic a la facultat.

És en l'àmbit de l'acompanyament on les estudiants reclamen una major atenció, tot expressant una interacció insuficient amb els tutors. Podem explicar aquesta mancança formativa en l'escassetat de recursos i competències del professorat per a fer realitat a la pràctica "l'ideari constructivista". Insuficiències, (1) de naturalesa pedagògica: estratègies dialògiques, negociació de significats, patrons d'interacció, de subministrament de bastides... (Coll, 1996); model d'acompanyament no directiu abans que col·laboratiu o directiu (Gervais et Desorriers, 2005); i (2) de naturalesa tecnològica: en l'ús i aplicació de dispositius digitals per a la formació, tutoria assistida, eines de treball col·laboratiu, netiqueta, escenaris formatius, noves modalitats expressives, entre altres.

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BARRETT, H. (2011). "Generic Tools Requirement for E-portfolio development. E-portfolios for learning". [Consulta: el 27/07/2011 en <http://blog.helenbarrett.org/2011/05/generic-tools-requirement-for-e.html>]

BEAUCHESNE, A.; LEVESQUE, H.; AUBRY, S. (1997). «Formation pratique: contribution de personnes associées à la production de savoir et d'outils d'intervention en accompagnement de stagiaires». En: TARDIF, M.; ZIARKO, H. (dirs.). *Continuités et ruptures dans la formation des maîtres au Québec*. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 41-68.

COIDURAS, J. L.; GERVAIS, C. y CORREA, E. (2009). "El contexto escolar como escenario de educación superior en la formación de docentes. El practicum en Quebec como

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

modelo para reflexionar ante las nuevas titulaciones de grado”. A, *Revista EDUCAR*- 44, 11-29. Barcelona

COLL, C. (1996). “Constructivismo y educación escolar: ni hablamos siempre de lo mismo ni lo hacemos siempre desde la misma perspectiva epistemológica”. *Anuario de Psicología*, 69, p.153-178.

DUPUY-WALKER, L.; MARTIN, P.-A. (1997). *Initiatives universitaires récentes dans la formation des enseignants associés: diversité et convergences*. Bulletin de l’AQUFOM, 7, 1-12.

GERVAIS, C. (1998). «La formation de formateurs d’enseignants associés». *Formation et Profession*, 4, 11-15.

GERVAIS, C. et DESROSSIERS, P. (2005). *L’école lieu de formation d’enseignants. Questions et repères pour la formation de stagiaires*. Québec. Les Presses de l’Université de Laval.

KILLIAN, J.E.; MCINTYRE, D.J. (1986). «Quality in the Early Field Experiences: A Product of Grade Level and Cooperating Teachers’ Training». *Teaching & Teacher Education*, 2, 367-376.

LATORRE, M.J. (2005). «La formación práctica en las titulaciones de maestro. ¿Qué piensan los futuros profesores?». *Revista Española de Pedagogía*, 233, 553-568.

LACOURSE, F. i OUBENAÏSSA-GIARDINA, L., (2009). “L’ePortfolio de compétences professionnelles : De la reprise réflexive à l’évaluation.” *Perspectives de recherche en évolution*. n°22, p. 55-69.

LANKSHEAR, C. AND KNOBEL, M. (2006). *New literacies: everyday practices & classroom learning*. London: McGraw – Hill

LECLERCQ, G. (2007). “Alternance et écriture”. *Education permanente*, 173-4, 95-107.

LAVOIE, L.; MORAND, M.; OTERO, D. (1998). «L’implantation du nouveau programme de formation à l’enseignement au secondaire à l’UQTR: une démarche concertée». *Bulletin de l’AQUFOM*, 8, 7-16.

SÁNCHEZ, P.; ZUBILLAGA, A. (2005). *Las Universidades Españolas ante el proceso de convergencia europea: análisis de las medidas institucionales y acciones de aplicación y*

LA UNIVERSITAT: UNA INSTITUCIÓ DE LA SOCIETAT

coordinación, *Revista de Educación*, nº 337, 169-187

SANMARTI, N.; SARDA, A. (2007). El caso PISA. *Cuadernos de Pedagogía*, n. 370, 60-63

SEPÚLVEDA, M.P. (2005). «Las prácticas de enseñanza en el proceso de construcción del conocimiento profesional». *Educar*, 36, 71-93.

TEJADA, J. (2006). «El prácticum por competencias». *Bordon: Revista de Pedagogía*, 58, 403-421.

SECRETARIA TÉCNICA
VII CIDUI